

munkavállalókért. A magasabb bért fizető országok, régiók nyilvánvalóan előnyben vannak, azonban hozzá kell tenni: nem a bér az egyetlen tényező, ami motiválja a munkavállalókat. Számos más tényező – így a magasabb megélhetési, különösen lakhatási költségek, a nyelvtudás megléte vagy hiánya, a családtól való elszakadás, a hazai körülmények sora – szintén befolyásolja a munkavállalók döntését. Egyedüli megoldás a versenyképesség, a termelékenység növelése. Ahol ez nem megy, ott jelentős munkaerőhiánnyal kell szembenézni, ami a gazdasági növekedést is visszafoghatja.

5. Miután a bér- és a nyugdíjmelés között egyre nyílik az olló – mivel a nyugdíjmelés csak az inflációt követi –, az újonnan és a régen megállapított nyugdíjak közötti olló is egyre tágabb lesz. Igazságtalan különbség alakul ki a nyugdíjak között attól függően, hogy mikor ment valaki nyugdíjba. Ezt vagy a nyugdíjmelések és a béremelések közötti valamilyen kapcsolat megteremtésével lehet mérsékelni – ami persze finanszírozási problémákat vethet fel –, vagy az induló nyugdíjak összegének megállapítását kell szigorítani. Utóbbi viszont azzal a hátránnyal jár, hogy a nyugdíjba lépők jövedelme és így az életszínvonala a mainál jobban csökken.

Karsai Gábor

vezérigazgató-helyettes, GKI Gazdaságkutató Zrt.

E-mail: karsai.gabor@gki.hu

ÖTVENÉVES IGAZSÁGOK

„A gazdasági fejlődés extenzív forrásai kezdenek kimerülni” – hallhatjuk még napjainkban is fontos kormányzati szereplőktől. A megállapítás meglehetősen *anakronisztikus*, hiszen a magyar tervgazdaság reformjaként fél évszázaddal ezelőtt bevezetett „új gazdasági mechanizmus” mellett is a munkába bevonható, nagyrészt képzetlen emberek elfogyása, a termelékenység emelésének, az „intenzív fejlődés”-re való áttérésnek a szükségessége volt az egyik fontos érv. A 2008. évi gazdasági világválság után megugrott munkanélküliség körülményei között szükségképpen előtérbe kerültek a foglalkoztatási célok, azonban a választott *módszerek* nem különböztek.

Ez tükröződik a magyar kormányzat ugyancsak gyakran hallható megfogalmazásában, mely szerint a nem kellő versenyképesség okát az *olcsó munkaerőre épülő termelési szerkezet kifulladásában* kell keresni. Ez igaz, csak hogy egyáltalán nem

független az elmúlt nyolc évben alkalmazott magyar gazdaságpolitikától, az egy centrumú, az állam iránti lojalitáson, nem pedig a piacon alapuló magyar modelltől. Ezt egyebek mellett az oktatás fokozódó elhanyagolása és annak kifejezetten modernizációellenes átalakítása jellemzi. Ebben a modellben a vállalkozások – a jogbiztonság hiányából is következően – szerény beruházási hajlandóságot mutatnak, gazdasági döntéseiket az állami források megszerezhetőségéhez igazítják, nem a piaci kereslethez. További jellemzője a perspektívátlan közmunka irracionális kiterjesztése, valamint az, hogy az export versenyképességét és a belföldi piac védelmét a monetáris politika a gyenge árfolyamtól várja. Mindez valóban romló versenyképességben, megújulásra való képtelenségben, ezen belül a hazai munkaerő színvonalának nemzetközi leértékelődésében mutatkozik meg. A kivételek elsősorban néhány multinacionális céghez kapcsolódnak.

Más oldalról a kormányzatot nyilvánvalóan *meglepetésként* érte a magyar munkavállalóknak a 2010-es évek elejétől robbanásszerűen megugró mobilitása. Ebben szerepe volt annak, hogy a rendszerváltás után Magyarország jó ideig a nemzetközi munkaerő-áramlás haszonélvezője volt – főleg a szomszédos országok itt munkát vállaló magyar nemzetiségű lakossága révén –, miközben a magyar állampolgárok külföldi munkavállalása a régióban kifejezetten alacsonynak számított. Csakhogy 2011-től Ausztria és Németország is teljesen akadálymentessé tette az ottani munkavállalást, ami ráadásul az aktuális magyar gazdasági-társadalmi helyzet és a perspektíva romlása, a növekvő belső differenciálódás idején következett be. A külföldi munkavállalás számos ágazatban hozzájárult a munkaerőhiány kialakulásához. Ha a külföldi munkavállalás nemcsak elvileg kínál sokkal magasabb bért és jobb életkörülményeket, hanem szélesebb körben indul be, akkor már nagyon nehéz megállítani. Azonban a kormányzat nem vette, és ma sem igazán veszi komolyan egyes állami területek – ilyen mindenekelőtt az egészségügy – régóta romló bérezését, és azt, hogy emiatt, valamint a rossz szervezeti-működési rendszer következtében a munkakörülmények egyre elviselhetlenebbek. Így alakult ki a kivándorlás *öngerjesztő spirálja*.

A külföldi munkavállalásnak a nyilvánvaló bérkülönbségeken túlmutató gazdaságpolitikai okai voltak és vannak is. Szemléletesen mutatja ezt az építőipar helyzete. Ebben az ágazatban Magyarországon kiugróan erőteljes a ciklikusság. Ez részben az EU-támogatások kifizetésének ingadozásából adódik, amit azonban felerősít, hogy a magyar gazdasági teljesítmény a régióban különösen erőteljesen *függ az EU-támogatásoktól*. Ráadásul az EU-transzferektől független magyar gazdasági döntések is politikavezéreltek – és *nem anticiklikusak*. Ennek a gyakorlatnak minő-

sített esete, hogy az amúgy is meglódult lakásépítést a választások előtt a kormány az általános forgalmi adó csökkentésével és a családi otthonteremtési kedvezményrel is ösztönözte, miközben az építőipar a 2016. évi nagy visszaesést követően már fellendülőben volt. A visszaesés idején sok építőipari szakmunkás vállalt külföldön munkát, a hazai konjunktúra hatására csak egy részük tért haza. A helyzetet jól jellemzi, hogy a GKI felmérése szerint 2015 júliusában az építőipari cégeknek még az egyötöde sem tekintette termelését akadályozó tényezőnek a munkaerőhiányt, ám egy évvel később már csaknem a fele, 2018 júliusában pedig több mint kétharmada (ugyanakkor az ipari cégek felét akadályozta a szakképzett, s több mint egyharmadát az általános munkaerőhiány).

A munkaerőhiány hatására a kormányzat a közfoglalkoztatás visszaszorításával, a nyugdíjasok foglalkoztatásának erősítésével, az állami szektorban dolgozók egy részének versenyszektorba irányításával, a külföldre távozottak visszacsábításával és a béremelések ösztönzésével igyekszik javítani a helyzeten. Ezek önmagukban értelmes célok, de mivel *nem rendszerszemléletben*, hanem ad hoc politikai döntésként születnek, hatásuk csak korlátozott lehet, illetve kedvezőtlen mellékhatásokkal jár.

A külföldön dolgozók *hazacsábítása* csak részeredményeket hozhat. Egyes számítások szerint 2011 és 2016 között a külföldön szerencsét próbálók közel fele hazajött. Ez az arány növelhető, azonban a reális cél elsősorban a kiáramlás fékezése lehet. Ehhez a keresetek emelése mellett az általános közérzet és perspektíva javítására is szükség lenne – a működő egészségügytől a fenntartható nyugdíjrendszeren át a munkahelyi előmeneteli lehetőségekig, az önálló vállalkozásoknak kedvező üzleti környezet kialakításáig.

A *közfoglalkoztatás* széles körű alkalmazása eleve zsákutca volt, a korábban segélyezett karanténba zárását jelentette, mivel ebben a formában GDP-t alig termelő munkákat jelentett, miközben az érintettek számára megnehezítette az alkalmi piaci munkavállalást. Emellett számos esetben a piaci munkahelyek olcsóbb betöltését szolgálta (főleg az állami szférában). Ugyanakkor alig adott módot piacépítő képzésekre. Az ebből való visszavonulás helyes döntés, a versenyszektorban való munkavállalás képessé, a közlekedés megszervezésével és megkönnyítésével, munkásszállók létrehozásával való *segítése* feltétlenül indokolt. (A magyarországi munkanélküliség egyébként 2018 nyarán a harmadik legkisebb volt az EU-ban, a közmunkásokkal együtt azonban átlag feletti.) Számolni kell azonban azzal, hogy képzetlenségük és gyenge munkakultúrájuk miatt valóban vannak olyan rétegek, amelyek piaci viszonyok között alig foglalkoztathatók. Esetükben mindenképp

„újratermelődésüket” – magyarán gyermekeik hasonló sorsát – kell az *oktatással* minél inkább megakadályozni. Az ambiciózusabb közmunkások nagy része az elsődleges munkaerőpiacon már elhelyezkedett.

A *nyugdíjasok* foglalkoztatása kapcsán az elmúlt években indokolatlan, bornírt különbség keletkezett a köz- és a versenyszférában alkalmazottak között, mivel az előbbieknél a nyugdíjkorhatár betöltésekor azonnal – például a tanároknak akár tanév közben – kötelező nyugdíjba menniük, s csak egyedi kormányengedéllyel folytathatják működésüket. Ez a súlyos munkaerőhiánnyal küszködő egészségügyben különösen *anakronisztikus*, de más területeken is teljesen indokolatlan. A nyugdíjas munkavállalók után 2019-től már csak személyi jövedelemadót kell fizetni, ami jelentős könnyebbség (s egyben feleslegessé teszi az amúgy is mesterkéltnyugdíjaszövetkezeteket). A GKI 2018 nyári felmérése szerint a nyugdíjasok munkavállalási hajlandósága az életkor növekedésével természetes módon csökken, s összességében csak mintegy ötödük szeretne valamilyen formában elhelyezkedni. Ugyanakkor körülből több százezer fővel – igaz, teljes munkaidőben csak körülbelül 50 ezer fővel – lenne növelhető a foglalkoztatás, ha a munkaadóknak sikerül a többségük által elvárt, rugalmas foglalkoztatási formákat (rész- és kötetlen munkaidő, távmunka) is megteremteni.

Különösen egyes vállalkozói érdekképviselők képviselik markánsan a 100 ezer közalkalmazott *versenyszektorba való átirányításának* követelményét. Az állami „bürokrácia” egészségügygel és oktatással való összemosása nyilvánvaló szakmai hiba, hiszen a közalkalmazottak döntő többsége nem az állami irányításban dolgozik. Azonban nemcsak erről van szó. Az állam modernizálásán manapság leginkább létszámcsökkentést és technikai fejlesztéseket – például digitális közigazgatást – értenek. Holott először az állam funkcióit kellene újragondolni, az államközpontú magyar modellt valódi versenygazdasággá alakítani, s az állam funkcióit ehhez igazítani. Ezt példázza, hogy az állami bürokrácia elleni küzdelem évek óta napirenden van ugyan, mivel azonban a létszám leépítésére koncentrálnak, nem pedig az állam – a magyar modell lényegéből következő – túlterjeszkedésére, s további centralizációval és átszervezésekkel igyekeznek úrrá lenni a problémán, csak növeli a gondokat. A létszám nélkül maradt funkciók szakmai megalapozatlansághoz, a folytatódó államosítás és centralizáció napi működési zavarokhoz vezet, amit gyakran újabb átszervezésekkel igyekeznek orvosolni.

A *reálkeresetek* alakulásának előbb-utóbb követnie kell a gazdasági konjunktúrát. A versenyszektorban legutóbb 2012-ben, több évi növekedés után történt visszaesés. A költségvetési szektorban azonban a csökkenés ekkor már hat éve szinte

folyamatos volt. (Igaz, ezt megelőzően, 2002–2006-ban itt sokkal gyorsabb volt az emelkedés, amit persze részben a korábbi alacsony dinamika indokolt.) A reálkeresetek 2013-tól mindkét ágazatban emelkednek, de a közszféra kereseti dinamikája csak 2015-től lett gyorsabb annál, mint ami a versenyszektorban kialakult. A közszféra fizetései esetében a keresetek „*húzd meg – ereszd meg*” okozta kilengései jelentős részben a választási ciklusokhoz igazodnak, és hagyományosan sokkal nagyobbak.

A kormányzat részben a munkaerőhiányra reagálva, de elsősorban a 2018. évi országgyűlési választásokra tekintettel a közszféra egyes területein *életpálya-*, *illetve bérfelzárkóztatási programokat* indított be, és 2016 végén *bérmegállapodást* kötött a versenyszférával a minimálbérek látványos emeléséről. A választási megfontolások elsődlegességét mutatja, hogy például az egészségügy drámai bér- és munkaerőhelyzetét, az ezzel kapcsolatos tiltakozásokat figyelmen kívül hagyva, az ott foglalkoztatottak bérét csak *késlekedve* és nagyon *kis mértékben*, sokszor csak végső kényszerhelyzetben emelték. Ennek következtében az orvos- és nővérhiány miatt az egészségügy működőképessége számos területen *megrogyant*. A versenyszektorral kötött bérmegállapodás pedig a lakossági jövedelmek emelésének terhét a vállalatokra hárította, ami a választások előtt a kormánypártokat politikai haszonnal kecsegtette. (A vállalatok a megugrott bérek után a szociális hozzájárulási adó mérséklése ellenére nagyobb összeget fizettek be a költségvetésbe, miközben bérköltségük jelentősen emelkedett.) E változások igazi nyertesei azokban az ágazatokban működő cégek voltak, amelyeknél nem volt jellemző a minimálbéres foglalkoztatás, így a minimálbér-emeléssel járó tehernövekedés sem érezte hatását. Másrészt az exportorientált multinacionális cégek – amelyek euróban számított bérköltsége az előző években gyengülő forint miatt kedvezően alakult – ugyancsak el tudták viselni a béremelkedést, bár a megugrott minimálbér esetenként bértorlódást okozott. A minimálbér szintjén a járuléksökkentés a vállalatok minimálbér-emelés okozta pluszterhének csak a 38 százalékát fedezte 2017-ben.

A GKI 2017. és 2018. eleji felmérése szerint a költségnövekedés minimalizálása érdekében a cégek *sámos praktikát* bevetettek. Ezek közé tartozott a munkaerő kölcsönzése, a normák emelése, az elbocsátás, a cafeteria csökkentése, a más munkakörbe való sorolás és a munkaidő csökkentése. 2018-ra az egyes lehetőségeket választó cégek aránya érezhetően csökkent, aminek háttérében feltehetőleg az egyes módszerek véges kihasználhatósága, valamint a munkaerőhiány következtében *erősödő munkavállalói pozíció* állt.

A GKI-ban végzett számítások szerint a minimálbér-emelés meglehetősen *eltérően* érintette a fejlett és elmaradottabb *régiókat*. A fejlett, alacsony munkanélküliséggel és közmunkával jellemezhető régiókban a munkaerőhiány jellemzően eleve kikényszerítette a béremelést, a fejletlenebbekben viszont hangsúlyosabban jelentek az alacsony termelékenységtől elszakadó bérszínvonal kedvezőtlen, cégbezáráshoz, a szabályok kijátszásához vezető hatásai.

A minimálbér-emeléssel gerjesztett bérnövekedés mindinkább rontja a vállalkozások versenyképességét, amivel a kormány is tisztában van. Kommunikációja szerint 2019-re egy ezt nem veszélyeztető minimálbér-emelésről szeretne megállapodni a munkaadók és a munkavállalók szervezeteivel.

A magyar közélet ma a munkavállalók alacsony bérre, a munkaadók munkaerőhiányra vonatkozó *panaszaitól* hangos. A megoldáshoz a kormány segítségére is számítanak, például adócsökkentés, a béremelés elviselésére képtelen területek támogatása formájában. Az állam esetenként hajlandó is ilyen kedvezményekre. Csak hogy például az építőipari cégeknek a központilag túlhajtott konjunktúra csúcspontján adott fejlesztési támogatás meglehetősen irracionális. További adócsökkentésre Magyarországon az adott jövedelemtermelő képesség és a költségvetési struktúra – ezen belül a közszolgáltatások leromlott színvonala –, valamint a magyar modell sajátosságai mellett korlátozottak a lehetőségek. Az sem lenne helyes, ha az állam a munkaerőhiány közepette a gyenge versenyképességű cégeket segítené. Ugyanakkor a magyar gazdaság jelentős részére jellemző alacsony termelékenység és gyenge versenyképesség mögött az üzleti szektor óvatossága, szerény befektetési hajlandósága, a piaci verseny erre kényszerítő és ösztönző hatásának a gyengesége húzódik meg. Ha a cégek sikere jobban függ a lojalitástól, mint a piaci alkalmazkodástól, az elkerülhetetlenül gyenge versenyképességhez vezet. Méghozzá nemcsak a háttérbe szorított, hanem az állam által kedvezményezett cégek esetében is. Ezen kellene mindenekelőtt változtatni. A túlterjeszkedett és túlcentralizált állam működési módjának megváltoztatása, a verseny szabályozó – visszafejlesztéseket is kikényszerítő – szerepének parancsnoki funkciókba való visszaállítása az előfeltétele a fenntartható béremelkedésnek. A közszolgáltatások egy részében viszont a működőképesség fenntartásához elengedhetetlen a radikális béremelés, hogy a dolgozók szakmából való kiáramlását meg lehessen fékezni. Emellett e területeken is racionalizálásra, vagyis átfogó, a magyar modell alapjait érintő modernizációra lenne szükség.